

AZ ORNAMENTIKA ISMERETE.

IRTA KÁLDOR LAJOS.

Már az őskorban, körülbelül 3000 évvel Kr. e., különösen az egyiptomiaknál találjuk a díszítésnek azt a fajtát, melyet bizonyos rendszerbe lehet összefoglalni, illetőleg stilszerűen lehet meghatározni. Ők voltak az elsők, kik a szépművészetben azt az *eredeti* és maradandó stílt alkották, melyből minden irány leszármazik. A motívum először a vallásból indult ki. A régiek isteneiket különféle fantasztikus alakban vésték sírboltjaik falaira, melyek másnak hiányában ottan diszt képeztek. Imádásuk tárgyává tették továbbá a természet erőit is s azokat szimbolikusan kőbe vésték, vagy falra festették. Templomaik homlokzatáról sohasem hiányzott a *szárnyas nap*, a napisten jelképe. Később a növényvilágból vették mintájukat, melynél legnagyobb szerepet a lótosz (nilusi rózsa), a papirus és a pálmaág játszott, az állatvilágból meg az Ureus nevű kigyó, továbbá oroszlán és keselyű. Persze mind e motívum a felhasználásban nagyon kezdetleges volt, de a *forrás*, melyből merítették és az *út*, a melyen haladtak, elvitázhatlanul egyezik a modern koréval, tehát a felfogásban ugyanazon a magaslaton állottak, mint az újkor művészei. Templomainkat mi is falrafestett

vagy kőbefaragott szentekkel dekoráljuk, lakásaink falait legnagyobbbrészt a honos növényvilágból vett mintákkal pingáltatjuk és monumentális épületeinkről ritkán hiányzik az erőt és bátorságot kifejező oroslán. Azonban kivétel tekintetében és változatosságban már a régi görögök is előbbre haladtak,

1. Görög meander.

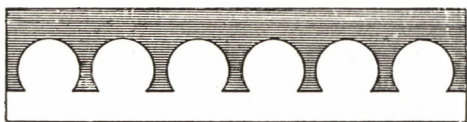
mint az egyiptomiak. A perzsáknál a szőnyegek díszítésénél észlelhető majdnem utolérhetetlen ügyesség, azonban itt a pompás színezés játsza a főszerepet; de a Korán díszítésénél is magasan áll a művészetők, miről azok keresettsége és magas ára tanuskodik. A bizanci stíl uralma alatt, 400–600. évben,

2. Arab vonaldisz.

az ornamentikában úgy elhelyezés, mint változatosság tekintetében nagy haladás észlelhető; igen szépen kombinálták a növényeket az állatvilágból vett motívumokkal, továbbá a geometrikus vonaldiszeket is nagyon ügyesen alkalmazták padozatok mozaikszerű díszítésénél, melyeket általában a pompás színezés emelt. Megjegyzendő, hogy ebben az időben keletkezett az a magas fokra jutott kéziratdíszítés, melyet akkoriban különösen az írott bibliákban jutattak kifejezésre, innen terjedt később világi művekre is és e téren majdnem minden nemzet mutathat művészi beccsel bíró műveket. Ilyenek a Magyar Nemzeti Múzeumban a Korvinák.

A gót stíl születésével — mely különösen Németországban élte fénykorát — az ornamentika legnagyobbbrészt a honos növényvilágra szorítkozott; a XIV. és XV. században a korai renaissance-ban az ornamentika is az antikban kereste a forrást

3. XV. századbeli gót vonaldisz.

és a renaissance alkonyán már nagyon kevert, úgy, hogy alig lehet stíl szerint meghatározni, mert minden nemzet a maga ízlése szerint alkotott újat, vagy alakította át a régieket. Azonban a barokk- s rokoko-korszakban, melynek bölcsője Franciaország volt, megint egy egységes irány felé való törekvést tapasztalunk és ennek oka abban található, hogy a XVI. századtól kezdve Franciaországot a művészet melegágyául tekintették és csak azt nevezték szépnek és divatosnak, mely Franciaországból eredt, vagy legalább ahhoz hasonló stílusban készült. A napoleoni csaták idejében a nemzetek egyáltalában nem értek rá a művészettel is foglalkozni és megelégedtek antik motívumok felhasználásával. A XIX. század első felében a hanyatlás mindenben és mindenütt észlelhető volt. A modernnek nevezett irány pedig nagyban emlékeztet a renaissance-ra, mert most is arra törekszenek, hogy a régi mintaszerű motívumok szerint alkossanak újat, melyhez hozzá illesztik az angolok által importált japánizmust.

Ennyiben véltem szükségesnek az ornamentika eredete és fejlődése történetéről röviden megemlékezni és most áttérek annak részletezésére.

Az ornamentika az alábbi két főosztályba sorozható.

1. A tetet képező ornamentika.

E meghatározás alá különösen az architektúránál egyszersmind konstrukziót is képező diszitmények esnek ; u. m. diszes oszlopok, oszlopot képező szobrok (Karyatid) stb. ; továbbá a tisztán diszitő jelleggel bíró ornamentika. Ide tartoznak a szobrok, piramisok, obeliszkok, amorettek, szfinxek stb. Az ornamentika e faja a görögöknél 450-ben Kr. e. érte el a legmagasabb fokot. A rómaiknál is elég klasszikus műveket találunk, a melyek a göröggel egyforma becszel bírnak ; de ezek többnyire görög művészekről erednek, a kik Rómában megrendelésre dolgoztak.

2. Sík-ornamentika.

E cím alatt mindazokat a diszitményeket kell értenünk, melyek valamely felületet kitöltenek.

I. A relief-ornamentika.

a) Ez a felületből *erősen* kiemelkedik, vagyis *kidomborodik*. Ilyenmű díszítmények kezdetleges kivitelben először 1500 évvel Kr. e. Egyiptomban a sírboltokban jutottak kifejezésre, míg a görögöknél szintén hatalmasan kifejlődött, úgyannyira, hogy ha a jelenkorban valamely klasszikus stílusban tartott épületet emelnek, a párkányzatot régi görög, ritkábban római eredetű allegorikus minta után díszítik, mert szebbet és művésziesebbet, de még megközelítőt sem tudnak produkálni. A görögök majdnem egész történelmüket domború művekben örökítették meg, melyről a múzeumokban felhalmozott antik leletek tanuskodnak.

b) A felületből *gyengén* kiemelkedő, vagyis *alacsony* relief vagy olyan, a mely a képet erős vonalakban *körülmetszi*: ilyenek az egyiptomi hieroglifek.

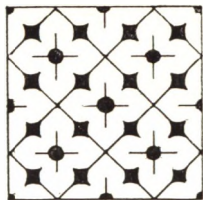
c) *Árnyékolás* által kiemelkedő képek, vagyis *festett* relief.

II. A lapos ornamentika.

Ez tisztán valamely felület megélénkítésére szolgál, a nélkül, hogy annak jellegét befolyásolná; nem domborodik és nem törekszik plasztikus hatás után. Ebbe az osztályba tartozik a nyomdászatban rendelkezésünkre álló összes díszítmény is.

Szerkezetük neme szerint következőleg osztjuk fel:

a) *Geometriai* vagyis *vonaldíszítmény*, a mely egyenes vonalak és körökből áll. Ilyeneket igen szép sikerrel a görögök a meander (1. ábra) nevű szalagból konstruáltak. Azonban az izlam vallás terjedésével már 870-ben az araboknál a geometriai díszítmény olyan magas fokon állott, hogy azóta a díszítőművészetnek leggazdagabb forrását képezi. Nálunk az ilyfajta ornamentika (2. ábra) arabeszk név alatt ismeretes és nagyon el van terjedve; gazdagon alkalmazták díszülkönyvekhez, különösen pedig a Kórához. A gót időből származó díszítmények (3. ábra) szintén geometriai alapból indulnak ki.

4. Modern dísz.

b) A *szerves* vagy *szabad* ornamentika, mely a *szerves* világból van véve és a felhasználáshoz mértén stilizálják. Ide tartoznak különösen a virág- és gyümölcsdiszitmények stb.

c) A geometriai alapon nyugvó *szerves* ornamentika.

Az ornamentika *határ* és *elrendezés* szerint következőleg oszlik fel:

a) A *szabad ornamentika*, mely valamely felületnek minden részére bevégzetten kiterjed.

5. Angol faldísz.

6. Arab dísz.

7. Görög szívalakú levéldísz.

nesen álló virágokból, vagy függélyes vonalakból álló diszitmények (5. ábra), általában tapétáknál használatos.

d) A *korlátolt* határu díszitmény négy részből áll és pedig először olyan, mely csak egyfelől korlátolt, nevezetesen lefelé: felfelé a szabad végződés jellegét viseli magán, legnagyobb-részt olyan vízszintes szalaghoz hasonlít, melynek felső részei felfelé nyúlnak (6. ábra): továbbá a fölülről korlátolt és lefelé futó vagy szabadon végződő (7. ábra); másodsor a két határ közé szorított díszitmény, vagyis a fölfelé törekvő szalag (8. ábra). Harmadsor a három oldal felől korlátozott szalag, melyet alul

b) A *szabadon végződő ornamentika*, mely egy díszitményből az üres felületre átmenetet képez, illetőleg ott elmosódik.

c) A *korlátlan felület-dísz*. Ilyen pl. a falak festésénél használt patron-minta, a szövés-, himzés- és szőnyeg-díszitmények, nemkülönben a nyomdászatban az alapnyomáshoz használt körzetdarabok is stb. Ez az ornamentika szintén két részre oszlik, u. m.: 1. minden oldal felé egyformán terjeszkedő (4. ábra) és 2. a felfelé törekvő, egye-

vagy felül tetszés szerint bevégezhetünk és az ellenkező irányban folytatni lehet (9. ábra). Negyedszer *rozetták*, nevezetesen oly középpont köré helyezett díszítmények, melyek egy kör, négyszög, háromszög vagy polygon (csillagszerű czik-czak) által határoltak; továbbá korlátolt határu díszítmény még az olyan is, mely tisztán egy *meghatározott felületet egyedül tölt ki* (10. ábra). Ide tartoznak a nyomdászatban a sarkok kitöltésére szolgáló díszítmények és a modern öntvények is, melyeket egyedül szoktunk a szedés oldalára vagy aljára helyezni.

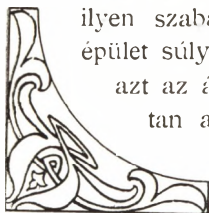

8. Modern dísz.

A nyomdászati szakban elterjedt körzetszerű díszítményekről megemlékezni és azokat osztályozni hálátlan feladat volna, mert e téren a betűöntödék egészen önkényesen járnak el; kevésbé tartják a czélszerűséget szem előtt, nekik a konkurrencziával kell számolniok és ebben sokra haladtak; az öntödék szertelen versenyének legelrettentőbb fattyúhajtása különösen az *Architektonische Verzierungen*, továbbá a *Germánia* nevű díszítmény volt. Ez nemcsak szépség szempontjából, de még a súlytörvénynek sem felelt meg, mert egy

9. Modern dísz.

10. Mór-stilű sarok.

ilyen szabályszerűen felépített görög vagy római stilű épület súlyát nemcsak hogy a papiros nem bírta el, de azt az ártatlan meghívót vagy oklevelet is határozotlan agyonnyomta. De hát mit csináljon az a szegény akcidensz-szedő, ha a nyomda nagy költséggel ilyenfajta ornamentikát vásárolt? Azt hiszem, erre könnyen lehet feleletet adni. Hisz ha a szedő érti a körzetet, akkor felvilágosítja főnökét annak haszontalan voltáról és becsomagolva visszaexpediálják azt; ha azonban nem érti, annak az öntödék veszik a legnagyobb hasznát és itt hiábavaló minden

okoskodás. Azonban hiszem, hogy bizonyos idő múlva nyomdászaink ízlése finomulni fog és akkor az anyagot kellő tudással és gonddal fogják kiválasztani a selejtes közül, melynek következménye az lesz, hogy az öntödék szintén szem előtt fogják tartani a nyomdák igazi és czélszerű szükségletét, melynek következtében üzletök nagyobb virágzásnak fog indulni.

A fent elmondottakból kiindulva, azt hiszem, hogy e dióhéjba szorított czikk megírása által nem végeztem hiábavaló munkát, mert a benne foglalt ornamentikai osztályozás szakértársainknak munkálkodás közben némileg tájékozásul szolgálhat díszítményeink labirintusában.

